

биволи а малку со коњи“ и како видел повеќе видови на плугови и колпи. „Во Македонија видов една кола чии тркала не беа од повеќе парчиња туку целото тркало изделкано од едно дрво“. (106—107) Браун забележал дека по цела Европска Турција многу се употребувал лукот и кромидот и дека се ставал скоро во секое јадење и дека често се јадел само со леб.

Сите овие нешта што ги забележал Браун на прв поглед изгледаат незначителни, но од друга страна тој е еден од ретките патописци кој обрнал внимание токму на овие секојдневни нешта.

А. МАТКОВСКИ и П. АНГЕЛАКОВА

ФРАНЦУСКИОТ ПАТОПИСЕЦ PHILIPPE DU FRESNE-CANAYE ВО МАКЕДОНИЈА 1573 ГОДИНА

Во Националната библиотека во Париз се чува еден патопис од 1573 година кој се однесува на Македонија. Патописот е во ракопис и напишан е на италијански јазик. Не се знае дали патописот е аутограф на Филип Дифрен или е подоцнежен препис од некои непознати лица, бидејќи во оригиналот се разликуваат два различни ракописа. Hauser, кој прв и единствено тој го публикувал овој патопис на француски јазик, смета дека и двата ракописа се или од последните години на XVI или од првите години на XVII век.¹ Овој ракопис се чува во споменатата библиотека во *Departement des manuscrits*, под сигнатура *Depey 238*. Ракописот е во склоп на една збирка од 5 патописа. Два патописа не се однесуваат на Балканскиот Полуостров, туку на Кина и на Малта. Другите три патописа се однесуваат на Балканот и ги имаат следниве наслови: 1) *Voyage de M. d'Aramon ambassadeur pour de Roy a Constantinople 1547, 1548, 1549*² *Voyage de M. du Fresne Canaye 1572*² и 3) *Relation di Salamone Usche Hebko 1596 sopra la morte di soltan Morat et l'intrata del novo soltan Memet*. Овие 5 ракописа се заедно укоричени и се водат под една сигнатура која ја споменаваме. Патописот на Филип Дифрен е втор по ред и само тој се однесува на Македонија. Hauser смета дека овој зборник на патописи бил формиран во 1625 година.³ Како што рековме патописот бил напишан на италијански јазик, бидејќи

¹ *Le voyage du Levant de Philippe du Fresne — Canaye (1573). Publié et annoté par M. H. Hauser. Recueil des voyages et des documents pour servir à l'histoire de la géographie depuis le XIIIe siècle jusqu'à la fin du XVIe. Tome XVI. Paris, 1897, стр. V.*

² Во оригиналот насловот е на француски јазик а текстот на патописот на италијански. Тука е означена годината 1572 кога тој го започнал патописот; но во Македонија бил во зимските месеци, крајот на јануари и во првите денови на февруари во 1573 година.

³ Hauser ц. д. стр. V.

авторот повеќе години живеал во Венеција каде убаво го научил јазикот. Ние се служевме и со ракописот и со неговиот превод на француски јазик од Hauser.

За животниот пат на авторот на овој патопис знаеме доста подробности благодарјќи на Minime Robert Regnault, кој ја напишал неговата најстара биографија и тоа уште во 1635 година.⁴ Бидејќи, Филип Дифрен станал значајна личност во општествениот живот на Франција во втората половина на XVII век, за него се пишува и во разни енциклопедии.⁵ Филип Дифрен потекнува од едно богато француско семејство кое за прв пат се споменува во 1495 година. Во почетокот на XVI век семејството Сапае е прочуено како влијателно трговско-индустриско семејство кое фабрикувало килими. Таткото на Филип Дифрен бил адвокат во францускиот парламент, а неговиот стрико, мошне богат човек, бил егзекутиран во Тулуза во 1568 година, бидејќи бил приврженик на црквената реформација. И таткото на Филип Дифрен бил повеќе пати затворан од исти причини. Повеќе или помалку скоро сите Сапае биле сомнителни дека припаѓале на црквената реформација. Татко му се здобил со видна репутација како адвокат и во парламентот бил задолжен да работи на реформата на обичаите. Филип Дифрен бил роден во 1551 година во католичко семејство, но бил воспитан како калвинист и хугенот. Поради своите убедувања уште на 18 години емигрирал во Венеција од каде подоцна тргнал на пат за Истанбул. На исток отишол како придружник на амбасадорот Noailles кој од Венеција, преку Дубровник заминал за Истанбул. Од Дубровник тргнале на 12. I. 1573 година. Филип Дифрен го прател амбасадорот до 9 јуни истата година, а потоа од Истанбул преку Мореа и Јонските острови сам се вратил во Венеција каде стигнал на 20 октомври 1573 година.⁶ Од Венеција заминал за Париз каде ги завршил правните студии. Потоа многу патувал по Германија и Италија и повторно се вратил во Париз во 1577 година. Од своите патувања напишал мемоари под наслов „Ephémérides“. По неговото враќање во Париз, Хенри III⁷ го назначил за советник на „Големиот совет“. Потоа се приврзал за Хенри IV⁸, кој во 1586 година го нагрбил со една дипломатска мисија во Англија, а во 1588 година го испратил во нова дипломатска мисија во Швајцарија. Повторно бил испратен во Англија кај Елизабета и кај германските

⁴ Minime Robert Regnault, *Lettres et ambassade de Messiere Philippe Canaye... avec un sommaire de sa vie...* Tome I-III, Paris, 1635—1636.

⁵ *La grande encyclopédie*. Tome IX. Paris, стр. 6. Larousse du XXe siècle en six volumes publié sous la direction de Paul Augé. Tome I, Paris, стр. 993. Grand larousse encyclopédique en dix volumes. Tome second, Paris, 1960, стр. 571. Nouveau larousse illustré, publié sous la direction de Claude Augé. Tome X, Paris, стр. 445. Hauser, c. d. стр. VIII—XXVII.

⁶ Hauser c. d. стр. VIII—XV.

⁷ Хенри III, крал на Франција од 1574 до 1589 година. Едно време бил и крал на Полска. Во 1588 година Париз се побунил против кралството (*Journée des barricades*) и идната година Хенри III бил детронизиран.

⁸ Хенри IV, крал на Франција од 1589 до 1610 година. Едно време го признал протестантизмот и се борел против католиците. Во 1593 година се откажал од протестантизмот. Убиен е во 1610 година.

протестантски принцези да бара помош против Лигата.⁹ Во 1601 година тој се откажал од протестантизмот, го прифатил католицизмот и веднаш бил поставен за амбасадор во Венеција каде, како вешт дипломат, успеал да го ликвидира спорот меѓу Франција и папата Павле V. Умрел на 27 февруари 1610 година, на 59 годишна возраст.¹⁰

Патописот што ни го оставил Филип Дифрен го напишал како младич. Тој имал само 21 година кога тргнал на пат за Истанбул. По патот грижливо го водел својот дневник, кој се одликува со наблудување и запишување на интересни нешта. Тој бил во Истанбул во исто време кога таму биле прочуените патописци Gerlach и Schweiger. Но, за разлика од сите други патописци, тој не бил ни географ, ни трговец, ни службеник на амбасадата, ни лингвист, ни свештено лице, туку патувал за свое задоволство, како турист да види непознати земји. Патописот не го пишувал по службена должност, како што било случај со повеќе други патописци, туку по свој поттик. Пред да тргне на пат тој ги прочитал дотогаш објавените патописи по Османската Империја како што биле оние на Pierre Gilles, Benedetto Ramberti, Geufroy, Gassot, Pierre Belon, André Thevet, Guillaume Postel, Nicolas de Nicola и други, кои го одушевиле како што се одушевувале и другите читатели од Западна Европа од овие смели и ризични патувања во уште непознатиот Ориент. Така, со извесни претходни познавања тој тргнал на пат.¹¹ За разлика од многу други патописци, кои од Дубровник оделе во Истанбул и го познавале главно патот Дубровник—Нови Пазар—Ниш—Софија—Одрин—Истанбул и кои оставиле многу патописи за оваа релација, Филип Дифрен од Нови Пазар скршил на југ па преку Качаничката клисура — Скопје—Кустендил—Пловдив и Одрин, стасал во Истанбул. Патописите за оваа релација се мошне ретки и поради тоа за нас многу значајни. Овој пат тој го поминал во средината на зимата т.е. во месеците јануари и февруари во 1573 година. Ова ни дава за право да заклучиме дека овој пат бил прооден и во средзима и покрај високите планини низ кои поминувал. Патописецот ни оставил податоци за места кои сега не постојат или кои сега поинаку се викаат; краток, но важен опис на Скопје со калето и црквата во него, за скопскиот аквадукт, податоци за женската облека и накит во реонот источно од Куманово и сл. Поради сето ова ние ќе го следиме патописецот од неговото влегување до неговото излегување од Македонија. Понатака нека расправа самиот тој:

/265/ (32)¹² Тој ден стасавме во Kalkanik¹³ убав каравансарај од каде почнува една рамнина¹⁴. Градот беше напуштен поради чума. Меѓутоа, бевме принудени тука да коначуваме, бидејќи на 20 миили оттука немаше друг конач. (33). Тука тече една

⁹ Во 1576 година католичките владетели формирале Света Лига (Sainte Ligue) за борба против протестантите.

¹⁰ La grande encyclopédie. Tome IX, стр. 6.

¹¹ Hauser c. d. стр. XXVII.

¹² Во голема заграда / / дадени се страниците на ракописот што е на италијански јазик, а во мала заграда () страниците според Hauser на француски јазик.

¹³ Т. е. Во Качаник.

¹⁴ Мисли на Скопско Поле

убава река која ние ја поминавме утредента преку еден камен мост. Поминавме стрмни и кривулести патишта, темни падини и густы шуми. /27a/ Напиот чауш ни рече да одиме претпазливо со оружјето в рака, бидејќи на овој пат постојано имало убијци и албански разбојници. Само неколку дена понапред тука биле убиени пет кадии со целата придружба. Ние, благодарејќи на бога, имавме слободен пат. По патот видовме една стара кула и урнатини од тврдина во планината¹⁵ и тука чекавме турските стражари да ни дадат знак со удирање во тапанот дека караванот може безбедно да помине¹⁶. Оттука ние излеговме во една голема рамнина во чиј почеток се наоѓа скоро сокриен од мали брда Скопје¹⁷ мошне голем град, според некои во Бугарија, но според мое мислење тој е во Македонија ако се сметаат старите граници, и некогаш се викал Стоби¹⁸, сосед на Мигдонија. Тука поминува една река која се вика Вардар. Покрај Скопје видовме еден убав акведукт уште наполно цел (34), кој некогаш спроведувал вода во градот, но денес тој повеќе не служи, бидејќи се употребуваат подземни цевки кои се поудобни, сигурни и поефтини¹⁹. На влегувањето во градот се гледат урнатини од една стара тврдина²⁰ и во нејзината внатрешност има една православна црква. Но највлечатливи ни беа гробиштата кои заземаа поголем простор отколку целиот град, покривајќи ги скоро сите околни брда²¹. Ова е затоа што во минатото имаше голем морталитет а Турците никогаш не погребуваат два леша на едно исто место. Овој град има една саат-кула која се слуша во целиот град и која го отчукува времето на „ала франга“. Саатот го донеле од Сигет, од Унгарија заедно со мајсторот кој прима добра плата и во цела Турција не постои друга таква саат-кула, иако Турците ги сакаат јавните саати, но затоа и многу се грижат. Кога не е во Истанбул, беглербегот на Румелија живее во Скопје. Во ова време Турците го славеа својот најголем празник „Бајрам“ со многу свечености и затоа останавме два дена кај еден пријатен Дубровчанин²². На 6 февруари 1573 година стигнавме во Добрица²³, каравансарај во подножјето на неколку брда до

¹⁵ Во Качаничката Клисура уште постојат остатоци од оваа тврдина.

¹⁶ Jirecek, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinople. Prag 1877, стр. 116. Иречек овде погрешно објаснува дека султанот Сулејман вовел дрвенци на опасните места кои имале за задача да удираат на тапан во случај да е патот слободен. Меѓутоа, дрвенциството не било воведено од Сулејман Величанствени, туку тоа била стара установа преземена од Византија. Поопширно за ова види: Др. Александар Стојановски, Дрвенциството во Македонија, Гласник на ИНИ год. VII, бр. 2 и год. VIII, бр. 1.

¹⁷ Во оригиналот Scopia.

¹⁸ Патописецот овде или погрешно напишал Stobi место Scupi или погрешно сметал дека Scopia било старо Stobi. Ние повеќе веруваме на првото.

¹⁹ За датирање на акведуктот види: Др Александар Стојановски, Кон прашањето за датирање на акведуктот крај Скопје. Гласник на ИНИ год. IX, бр. 1, Скопје 1965, стр. 325—330

²⁰ Мисли на Скопското Кале.

²¹ Мисли на муслиманските гробишта кои беа на Гази Баба.

²² И другите патописци кои поминувале низ Скопје преку или по Филип Дифрен отседнувале во куќите на дубровничките трговци. Така непознатиот италијански патописец, ко го опишал патот на амбасадорот Cavalli а кој поминал низ Скопје во 1560 година, т.е. 13 години пред Филип Дифрен, пишува дека отседнале кај некој дубровчанин. (Matković Petar, Starine 1878, стр. 253). И англискиот лекар — патописец Edward Brown во 1669 година отседнал во куќата на дубровчанинот Прокп (Matković, Rad JAZU kn. 124, стр. 31). Сето ова докажува дека во Скопје имало дубровничка колонија и дека патописците навратувале кај нив поради знаењето на италијанскиот јазик, поради католичката вера и поради тоа што уште од Дубровник биле упатувани на нив како доверливи лица.

²³ Во оригиналот Dobritza. Не ни е познато кое е ова место; дали го сменило името или е разрушено и повеќе не постои? Меѓутоа, и другите патописци го споменуваат. Така во патописот на Cavalli е напишано Dobrissan и се вели дека од Скопје е оддалечено 18 италијански милји во правец на Кустендил. (Alberi, Relazione dell' Impero Ottomano di Marino Cavalli stato bailo a Constantinopoli nel 1560 во Relazioni degli ambasciatori Veneti al senato; serie III, vol. I. Firenze 1840, стр. 297). Патописец-

каде имавме мошне лош пат. Следната вечер не можевме да најдеме вино (35). Оттука до Серица²⁴ патот е краток, но досаден и води по висока планина населена од православно²⁵ без каравансарај. Тука има голем пазар на јајца. Ова место е во Бугарија²⁶ или како ние ја викаме Долна Мизија. Поминувајќи неколку планини стигнавме во Шерка²⁷. Ова место, сиромашно христијанско село се наоѓа високо во планините. Жените од овој крај, сите сиромашни, имаат по косата многубројни накити направени од сребро и носат огромни обетки. По плетениците и околу вратот имаат сребрени пари — акчиња, стакленца, килибар или дукати и колку повеќе имаат од нив, толку повеќе се сметаат да се поубави и пограциозни. Малите девојки до 10 години одат со кратко исечена коса до ушите и личат на машки деца. Подоцна кога ќе се омажат носат долга коса која паѓа по рамената или ја плетат така да имаат голема пунца на главата²⁸. (36) Христијаните Бугари²⁹ се бричат, но косата ја оставаат долга која паѓа на рамената како калуѓерите. Турците пак, спротивно, на врвот на главата оставаат еден прамек коса која никогаш не ја бричат. . . Во февруари поминавме една висока планина и стигнавме во Бања³⁰.

Понатака патописецот поминува низ Бугарија на пат за Истанбул. Интересно е да се забележи дека ни Филип Дифрен (1573), ни неговите предходници Marino Cavalli (1560) и Jakobo Soranzo (1575), кои го поминале овој пат, не го споменуваат Куманово. Ако постоело зошто

патот на Jacobo Soranzo од 1575 под. го пишува Dobrogian. Можеби е селото Нагоричино, некогашно Желгигово, источно од Куманово (Matković, Rad JAZU, knj. 74, str. 42 i kn. 136, str. 1—9).

²⁴ Во оригиналот Seritza. Ова е секако Страцин Бидејќи и во патописот на Cavalli по Dobrissan се споменува Strazin, едно од друго оддалечени 18 италијански милји.

²⁵ Во оригиналот „habiteé par des Grecs”, но под ова име јасно се гледа дека тој ги разбира православните. Во иста смисла и за православната црква пишува, „église greque”. Овие термини тогаш биле во употреба од католиците. Така ги мешале и народите кои биле под јурисдикција на оваа црква.

²⁶ Страцин е близу до границата, но не е во Бугарија туку во Македонија. Од ова се гледа дека тогашните патописци имале приближни, но не и прецизни познавања до каде се протега Македонија.

²⁷ Во оригиналот Chersar. И патописецот на Cavalli го споменува како Chersa или Chersa и вели дека е оддалечено од Страцин 20 италијански милји. Патописецот на Jacobo Soranzo пак го пишува Clerda. Matković смета дека е тоа започнато име на Крива Паланка (Rad kn. 74, str. 43). Мегутоа, Крива Паланка тогаш уште не постоела. Таа настанала подоцна дури во 1633 год. и тоа отпрвин било утврдено место со дрвени коцки за одбрана против ајдуците. А ваквите утврдени места се викале паланка. Но и кога настанала, таа не се викала веднаш Крива Паланка, туку Егри-дере или Крива-река, а подоцна го добила името Крива Паланка. Прв пат се споменува во 1633 година кога ја „соградил” Бајрам-паша, везир на султанот Мурат IV. По него се викала уште и Бајрам-пашина Паланка. Се верува дека таа постоела и пред 1633 година, можеби под друго име (Stanoje Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka II Zagreb, str. 513). Патописците Cavalli (1560), ни Philippe du Fresné (1573), ни Jacobo Soranzo (1575) не ја споменуваат; но затоа ја споменува Евлија Челебија во 1660 и Edward Brown во 1669 година. Chersa, Chersar, Chersar, Clerda е најверојатно денешното село Киркла одбележено во генералштабните карти источно од Крива Паланка, оддалечено од Страцин околу 20 италијански милји како што се вели и во патописот на Cavalli.

²⁸ Овој опис можеби е земен од патописот на Benedetto Ramberti од 1533 година. Описите се скоро идентични.

²⁹ Тој е уште во Македонија и погрешно смета дека веќе поминал во Бугарија, затоа така пишува.

³⁰ Во оригиналот Bagno. Тоа е денешен Кустандил кој некогаш се викал Велбушка Бања па и Константинова Бања по Константин Деановиќ. Cavalli ја споменува како „Bagni minerali” оддалечена 18 италијански милји од местото Chersa.

никој од овие патописци не го споменува? Можеби затоа што патот од Скопје за Кустендил не водел преку Куманово кое останувало на-страна? Постои и мение дека Куманово „прв пат се споменува во XVII век“³¹. Прв од патописците го споменува Евлија Челебија 1660 година, а девет години подоцна и Edward Brown. Но постои и мнение дека Ку-маново е стара населба³² па и самиот назив веројатно потекнува од Куманите, во руските извори наречени Половци, турански народ кој од степата Кума навлегле на Балканот во XI век.³³

Патот по кој поминал Филип Дифрен од Скопје за Кустендил бил познат и бил во употреба многу одамна. Го употребувале и Римја-ните одејќи за Кратово каде ги експлоатирале рудниците.³⁴ По овој пат минувал српскиот крал Стеван Дечански одејќи во Велбушкиот поход од 1330 година каде страшно ги поразил Бугарите. По овој пат во 1389 година поминал најголемиот дел од турската војска одејќи на Косово. Мехмед, освојувачот на Цариград, во 1463 година со војската поминал пак по овој пат одејќи на Босна.³⁵ По овој пат поминале и многу други патописци како што веќе споменавме.

Иако патописците немале прецизна претстава за границите на Македонија и за народносната припадност на жителите од Македонија, нивните податоци сепак се важни, бидејќи биле очевидци на нештата што ги опишуваат. Поради тоа за цел имаме да ги објавиме позначајните патописи што се однесуваат на Македонија и тоа како оние што не се познати и не се објавени, така и тие што се малку познати, па дури и оние што се објавени но се неприступачни било затоа што се објавени во многу ретки книги и списаија од поранешните векови, или затоа што се објавени на туѓи јазици. Кога ќе се објават сите патописи, тогаш ќе можат да се споредуваат и да се извлекуваат заклучоци.

³¹ Stanoje Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka Zagreb II, str. 573.

³² Види: Др Александар Стојановски, Куманово, населба со далечно минато. „Историја“ год. IV, бр. 1, Скопје 1968, стр. 101—104.

³³ Stanojević, II, str. 572.

³⁴ Stanojević, II, str. 497.

³⁵ Stanojević, II, str. 573.